

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ
ВЕЋЕ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: Марија Кузмановић

Тема: "Утицај специјализованог пеналног третмана на редукцију ризика рецидивизма код сексуалних делинквената"

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Датум и орган који је формирао комисију:

27.03.2017. Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије, Универзитет у Београду-Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Састав комисије:

Др Горан Јованић, ванредни професор, запослен на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Др Проф. др Весна Жунић-Павловић, редовни професор,
Универзитет у Београду-Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Др Снежана Соковић, редовни професор,
Универзитет у Крагујевцу-Правни факултет.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме: Марија (Новица) Кузмановић

Датум рођења, општина, република: 21.09.1966. године, Травник, Република БиХ

Досадашњи ток докторских студија: Докторске студије уписала је 2012. године на Универзитету у Београду-Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

"Утицај специјализованог пеналног третмана на редукцију ризика рецидивизма код сексуалних делинквената"

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација "Утицај специјализованог пеналног третмана на редукцију ризика рецидивизма код сексуалних делинквената", написана је на 201 страни уз додатних 25 страна пописа литературе. Осим Увода, апстраката на српском и енглеском језику, Литературе и Прилога, садржи следећа поглавља: Теоријски оквир (од 18. до 138. стране), Предмет, циљеви и хипотезе истраживања (од 137. до 138. стране), Методологија истраживања (од 139. до 176. стране), Резултати истраживања (од 176. до 191. стране) и Закључак (од 191. до 202. стране). Рукопис завршене докторске дисертације садржи 10 табела и један графикон и списак од 327 библиографске јединице (од 203. до 228 стране). Од тога је 271 (82, 87%) стране и 56 (17,12%) домаћих референци. Издања објављена у последњих пет година обухватају 65 референци (19,81% укупног броја библиографских јединица).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидаткиња у **Уводном делу** дисертације указује на потребу сагледавања сексуалног живота човека са социолошког и културолошког аспекта. Цивилизацијски развој историјски прати и појава различитих кривичних дела која су се прилагођавала друштвеном контексту. Међу кривичним делима која су заслуживала нарочиту пажњу у стручној јавности издвајају се кривична дела којима се напада полни интегритет јединке. Реакција друштва на ову врсту кривичних дела је од давнина различито била третирана. С обзиром на начин извршења, сексуални преступи изазивају страх и стрепњу у јавности јер се често уз акт сексуалног чина примењује и насиље, а понекад и суровост у извршењу. До сада извршена истраживања показују да програми третмана сексуалних преступника дају резултате и да је у пракси најзаступљенија примена когнитивно-бихејвиоралне терапије. Актуелно се помиње и програм „Добар животни план“, као један од специјализованих пеналних програма који се примењују у третману сексуалних преступника. Да би се утврдила могућност примене специјализованог пеналног третмана, пре почетка реализације третмана потребно је утврдити процену ризика рецидивизма преступника за чињење новог кривичног дела. До сад је у примени познато неколико инструмента, а кандидаткиња је у раду користила Професионални водич за процену ризика сексуалног насиља, Ризик од сексуалног насиља-SVR-20, који има могућност предвиђања сексуалног рецидивизма. У раду је коришћен и Систем процене преступника-OASys. У склопу израде докторске дисертације, сагледани су ефекти примене специјализованог пеналног третмана над сексуалним преступницима.

Теоријски део докторске дисертације подељен је у шест поглавља која се баве предметном проблематиком. На почетку првог поглавља теоријског дела рада кандидаткиња, указује на различита тумачења појма сексуалне делинквенције. У мноштву теоријских концепција и различитих приступа предмету сексуалне делинквенције, кандидаткиња издваја централне теоријске системе на којима се заснива савремено тумачење сексуалне делинквенције. У тумачењу термина полази се од значења речи *delinquere* и *delinquens* која означава преступ, односно преступника. Кандидаткиња, с обзиром на конфузију која постоји у стручној литератури када су у питању термини сексуално девијантна особа и сексуални преступник, даје приказ различитих тумачења ових термина. Посебна пажња посвећена је и другим значењима у које су сврстани сексуални делинквенти као што су парафилије, сексуализовано насиље и други. Такође, дат је приказ тумачења самог термина из угла других законодавстава које се баве овом тематиком као што су САД и Аустралија.

Анализу општих теоријских концепата термина кандидаткиња завршава тумачењем термина који је прихваћен од стране *Светске здравствене организације (СЗО)*. која је прихваћена у раду као дефиниција сексуалног насиља. Сексуална делинквенција и делинквент, за кандидаткињу представљају особу која се антисоцијално понаша, врши кривична дела, прекршаје и друге противзаконите преступе, за које је изречена судска пресуда, односно сва незаконита понашања којима се напада полна слобода и сексуално самоопредељење, без обзира да ли су извршиоци кривичног дела у време извршења били малолетни или пунолетни.

Након уводних напомена о дефинисању појма сексуалне делинквенције, дата је анализа релевантних истраживачких радова који су се бавили утврђивањем учесталости и карактеристика сексуалне делинквенције са посебним освртом на преваленцију сексуалног насиља код нас и у свету. Потребно је истаћи да је тамна бројка ове врсте криминалитета висока и тачан број извршених кривичних дела ове појаве је тешко утврдити управо због природе дела и последица које оставља по жртву, имајући у виду да се напада интимна сфера човекове природе. У кратким цртама дат је и приказ феноменолошких карактеристика сексуалних делинквената који представљају хетерогену групу извршилаца, млађих година, често без завршеног образовања, углавном са склоностима употребе алкохолних пића. Жртве сексуалног деликта су углавном жене, међутим, истраживања показују да су, у последње време, овим кривичним делом погођени како мушкарци тако и деца оба пола. Кривичноправно реаговање на сексуалне деликте указује да се највише пажње посвећује заштити малолетних лица од сексуалног злостављања. Углавном се изричу казне затвора у

зависности од тежине извршеног кривичног дела, старости жртве и последица насталих извршењем кривичног дела.

Даље у раду, кандидаткиња посебну пажњу поклања процени ризика рецидивизма као и развоју инструмената који би могли да предвиде сексуални рецидивизам. С обзиром да се овом тематиком баве различити профили истраживача, покушали су дефинисати и различите методе процене за различите врсте преступника (Baldwin, 2015; Boer et al., 1997; Rettenberger, Hucker, Boer & Eher, 2009). Инструменти се деле најчешће на три категорије: неструктурисане клиничке процене, статистичка-актуарска процена ризика и структурисана професионална процена. Њихова тачност у предикцији сексуалног насилног понашања још увек је предмет многих научних расправа. У поглављу које разматра инструменте за предикцију сексуалног насиља дат је и приказ историјског развоја ових инструмената, а потом за сваки од најпримењиванијих седам инструмената, дате су најосновније карактеристике. Инструменти су намењени процени статичких и динамичких фактора ризика. Посебна пажња је посвећена Професионалном водичу за процену ризика рецидивизма сексуалних кривичних дела SVR-20 и инструменту Систем процене преступника (OASys).

Централни део рада је посвећен пеналном третману сексуалних преступника. Полази се од Мартинсонове (1974) тврдње да "ни један третман не функционише", која је била поткрепљена високом званичном стопом рецидивизма и говори у прилог немогућности спровођења адекватног пеналног третмана осуђених за сексуалне преступе (Stanley, 2009; према Илић и Јованић, 2011; Martinson, 1974, према Жунић-Павловић, 2004). У раду је дат и приказ различитих теоријских ставова који објашњавају потребу за радом са сексуалним делинквентима у пеналним условима. Резултати истраживања указују на два супротна гледишта у примени специјализованих пеналних третмана. Један став је да ови програми не дају резултате и да се са сексуалним делинквентима у пеналним условима не може. Међутим, друга група научника, мишљења је да се са сексуалним делинквентима може радити и да резултати указују на позитивне промене када је у питању смањење ризика рецидивизма. У актуелном времену, у примени су следећи модели или приступи третману сексуалних делинквената: Когнитивно-бихејвиорална терапија (Cognitive Behavioral Therapy-CBT), Превенција релапса (Relapse Prevention-RP), Модел саморегулације (Self-Regulation Model-SRM), Програми зановани на уважавању Ризика, потреба и респонзивности (Risk, Need, Responsivity-RNR) и Добар модел живота (Good Lives Model-GLM). Шест великих истраживачких метаанализа које су евалуирале ефикасност третмана сексуалних делинквената и смањење рецидивизма, закључиле су да је оправдана примена когнитивно-

бихејвиоралног приступа у третману са сексуалним делинквентима и да примена специјализованог пеналног третмана утиче на смањење ризика рецидивизма.

У раду, потом следи приказ тумачења теоријске и емпиријске основе сексуалног насиља. Кроз детаљан приказ теоријских праваца, покушава се дати одговор на питање зашто мушкарци врше сексуално насиље и шта је то што утиче да наставе са таквим понашањем. За сваки од теоријских праваца (биолошки, психодинамски, психолошка објашњења, социолошки, феминистичку теорију, интегративну теорију и модел стаза), у раду је приказана основна идеја на коју се теорија ослања и која из свог угла даје објашњење појаве сексуалног насиља. Истраживања су показала да је већи рецидив у вршењу кривичних дела нетретираних од третираних сексуалних преступника. Овај део рада је поткрепљен приказом већег броја истраживања, која су вршена на америчком и аустралијском континенту и у Европи.

Даље у раду кандидаткиња је дала приказ најчешће коришћених третманских програма који се примењују у пеналним институцијама у раду са сексуалним преступницима. Међу приказима је и Добар животни план (GLM) који представља и окосницу у раду са сексуалним делинквентима у истраживању кандидаткиње.

Теоријски део рада се завршава приказом евалуације третмана осуђених, који се по истеку казне враћају у социјалну средину. Кроз приказ различитих истраживања, дата је експлорација успешности у раду са сексуалним преступницима. Статистичким показатељима доказано је значајно смањење поврата код третираних група сексуалних делинквената (Marques et al., 2005; Nicholaichuk et al., 2000; Zgoba, Sager & Witt, 2003). Генерално, стопа поврата за сексуалне делинквенте код третираних преступника је била нижа (12,3%), у односу на нетретиране сексуалне преступнике (16,8%). Што је још важније, студије третмана когнитивних или системских терапија, указују да је смањење рецидивизма сексуалног насиља са 17,4% опало на 9,9% (Marques et al., 2005). Такође, Харкинс и сарадници (2012) су, упоређујући групе третираних сексуалних преступника, закључили да је специјализовани пенални третман GLM показао боље резултате у односу на примену RP третмана. Када је у питању Србија и утицај примене специјализованог пеналног третмана према сексуалним преступницима, ови подаци нису забележени услед непостојања систематске праксе у примени ове врсте третмана до сада.

Истраживачки део рада започиње дефинисањем предмета истраживања, који је усмерен на анализу ефикасности у примени специјализованог пеналног третмана у редукцији ризика рецидивизма код осуђених мушких пунолетних извршиоца сексуалних кривичних дела. **Циљеви** истраживања су дефинисан као:

- утврђивање утицаја специјализованог пеналног третмана на редукцију степена ризика рецидивизма код осуђених због извршених сексуалних кривичних дела;
- утврђивање утицаја третмана управљања агресијом на редукцију ризика рецидивизма код осуђених због извршених сексуалних кривичних дела;
- утврђивање утицаја општег пеналног третмана на редукцију степена ризика рецидивизма код осуђених извршилаца сексуалних кривичних дела и
- утврђивање утицаја специјализованог пеналног третмана, третмана управљања агресијом и општег пеналног третмана на редукцију дисциплинских преступа током извршења казне затвора код осуђених због извршених сексуалних кривичних дела.

Кандидаткиња у раду је поставила четири **хипотезе**:

Хипотеза 1: Примена специјализованог пеналног третмана код осуђених због извршених сексуалних кривичних дела утиче на смањење ризика општег криминалног рецидивизма.

Хипотеза 2: Осуђени за сексуална кривична дела, према којима је примењен специјализовани пенални третман, имају нижи ризик рецидивизма за сексуална кривична дела од извршилаца сексуалних кривичних дела према којима је примењен општи пенални третман.

Хипотеза 3: Осуђени за сексуална кривична дела према којима је примењен специјализовани пенални третман имају нижи ризик рецидивизма за сексуална кривична дела од извршилаца сексуалних кривичних дела према којима је примењен третман управљања агресијом.

Хипотеза 4: Примена специјализованог пеналног третмана према осуђеним извршиоцима сексуалних кривичних дела утиче на редукцију дисциплинских преступа за време извршења казне затвора.

У поглављу **Методологија истраживања** описани су време и место реализације истраживања и узорак истраживања. Специјализовани пенални третман је реализован у периоду од 23.06.2015. године до 23.12.2015. године у Казнено-поправном заводу у Сремској Митровици, над осуђеним мушким, пунолетним испитаницима.

Узорком је обухваћено 100 испитаника старости од 21 до 77 година. Целокупан узорак осуђених сексуалних преступника је подељен у три групе, једну експерименталну и две контролне. Групе су формиране по принципу добровољности. Прву групу су чинили осуђени који су разврстани у експерименталну групу. Број сексуалних преступника који се пријавио да учествује у третману је бројао 38 испитаника. Програм је завршило 30 осуђених. Критеријуми за формирање узорка били су: врста кривичног дела и добровољност за

учествовање. Прва контролна група (CG1) је група над којом је примењен третман управљања агесијом (AM). На почетку реализације третмана управљања агесијом било је 29 испитаника. Порграм су завршила 22 испитаника. У току прве две недеље реализације третмана програм је напустило седам учесника. Другу контролну групу испитаника (CG2) чинили су осуђени над којима се спроводио општи пенални третман и чинила су је 33 осуђена. Учешће у програму је завршило 48 испитаника, јер сви они који су напустили учешће у експерименталној и првој контролној групи, укључени су у другу контролну групу.

Истраживањем су одређене зависне, независне и контролне варијабле. **Независне** варијабле су дефинисане на следећи начин: третман који има три нивоа: специјализовани пенални третман на смањењу ризика рецидивизма за сексуалне делинквенте „Стварање бољег живота“ (GLM), специјализовани пенални третман сексуалних делинквената за управљање агесијом (AM) и општи пенални третман, период тестирања који има два нивоа: пре и после третмана (поновљени фактор тј. независна варијабла). У истраживању као **зависне** варијабле одређене су: степен ризика рецидивизма код сексуалних кривичних дела, мерен применом инструмента OASys и Водичем за процену степена ризика рецидивизма, SVR-20 и дисциплински преступи, који је мерен бројем изречених дисциплинских мера. **Контролне** варијабле су дефинисане на следећи начин: старост, образовање, врста кривичног дела, рецидивизам, сроднички однос са жртвом, брачност и родитељство.

У истраживању су за прикупљање података коришћени следећи инструменти: Систем процене преступника-OASys (енг. Offender Assessment System-OASys: Home Office-Briefing, 2002; Mair, Burke & Taylor, 2006) и Професионални водич за процену ризика сексуалног насиља-Ризик од сексуалног насиља, SVR-20 (енгл. Sexual Violence Risk SVR-20: Boer et al., 1997).

У методологији истраживања дат је детаљан приказ процедуре третмана. За утврђивање интензитета ризика рецидивизма коришћени су упитници OASys и SVR-20 који су примењени пре почетка и по окончању реализације експерименталног истраживања.

Примена специјализованог пеналног третмана „Добар животни план“ (GLM) примењен је у трајању од шест месеци. Састојао се од шездесет шездесетоминутних сесија које се одржавају једном недељно. Састојао се из дванаест поглавља. Део који је намењен раду са осуђеним састојао се такође из: радне свеске о функционалним стилевима живота и саморегулацији (Building a Better Life: A Good Lives and Self-Regulation Workbook) (Yates & Prescott, 2011) и другог дела који је намењен терапеутима - Примена модела функционалних животних стилова и саморегулације у третману сексуалних преступника: водич за клиничаре (Applying the Good Lives and Self-Regulation Models to Sex Offender Treatment: A Practical

Guide for Clinicians) (Yates, Prescott & Ward, 2010). Програм је обухватао упутство водитељима групе, процедуру препознавања и провере, едукативни материјал и домаће задатке.

Према сексуалним преступницима из прве контролне групе примењен је специјализовани пенални третман управљања агесијом (АМ) у трајању од шест месеци. Састојао се од дванаест деведесетоминутних сесија које су се одржавле једном недељно. Целокупан АМ третман се састојао из четири дела. Базиран је на програму Групни третман управљања агесијом-приручник (Anger Management for Substance Abuse and Mental Health Clients-A Cognitive Behavioral Therapy Manual) (Reilly & Shopshire, 2002) и Групни третман управљања љутњом-радна свеска (Anger Management for Substance Abuse and Mental Health Clients-Participant Workbook) (Reilly, Shopshire, Durazzo & Campbell, First printed 2002, Revised 2003, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, and 2012). Обухватао је упутство водитељима групе, процедуру препознавања и провере, едукативни материјал и домаће задатке.

Реализација општег пеналног третмана подразумевала је примену уобичајених процедура у раду са осуђеним, процену степена ризика, разврставање у третманску групу и утврђивање индивидуалних циљева.

У зависности од добијених налаза примењиване су адекватне технике параметријске и непараметријске статистике. Обрада података урађена је у програму SPSS 18 for Windows. Дескриптивна статистика је коришћена за опис узорка и то фреквенције и проценти у случају категоријалних варијабли, одн. аритметичке средине, доминантне вредности и стандардне девијације у случају нумеричних варијабли. За обраду података коришћени су: Т-тест за независне узорке, хи квадрат тест, непараметријски тест суме рангова-Wilcoxonov test. На послетку, примењена је ROC анализа (енг. receiver operating characteristics) у циљу испитивања предиктивне валидности ставки, субскала и укупног скорa на SVR-20.

Пре приказа резултата истраживања, дат је опис узорка испитаника. Посматране карактеристике узорка приказане су табеларно уз напомену да се ни по једној испитиваној категорији нису статистички значајно разликовали. Карактеристике узорка су табеларно приказане према социодемографским и криминолошко-пенолошким карактеристикама.

Резултати истраживања приказани су табеларно и графички. а могу се презентовати у односу на постављене хипотезе:

Хипотеза 1: Примена специјализованог пеналног третмана према осуђенима због извршених сексуалних кривичних дела утиче на смањење ризика општег криминалног рецидивизма - је **потврђена**.

Утврђивано је постојање статистички значајних разлика скорa ризика рецидивизма за сваку групу осуђених у односу на почетни ниво мерење и поновљеног мерења након спроведених GLM и AM програма. Применом биваријантног χ^2 теста урађена је анализа побољшања стања на ставкама SVR-20 инструмента у односу на посматране групе. Уочена су статистички значајна побољшања стања код EG у односу на друге две групе. На субскали Планови за будућност забележен је напредак код ставке број 19-Недостатак реалистичних планова ($\chi^2 = 17,740$, $df = 2$; $p < 0,001$) и ставке број 20-Негативан став према интервенцији ($\chi^2 = 8,045$, $df = 2$; $p < 0,05$).

Урађене су и анализе разлика скорова ризика рецидивизма на почетном и завршном мерењу OASys инструментом. Примењен је т-тест за зависне узорке и уочено је да је само код експерименталне групе, према којој је примењен GLM програм, дошло до статистички значајног смањења скорa ($t = 2,690$; $df = 29$; $p < 0,05$). Осуђени из експерименталне групе након примене специјализованог пеналног третмана „Добар животни план“ (GLM) остварују нижи ниво ризика рецидивизма мерен SVR-20 и OASys инструментом, тј. након третмана имају мањи скор ризика рецидивизма што утиче на смањење општег криминалног рецидивизма.

Хипотеза 2: Осуђени за сексуална кривична дела према којима је примењен специјализовани пенални третман имају нижи ризик рецидивизма за сексуална кривична дела од извршилаца сексуалних кривичних дела према којима је примењен општи пенални третман - је **потврђена**.

Анализа укупних промена након спроведених третмана, посматраних кроз погоршање, стагнацију, ублажавање или одсуство ризичних фактора на SVR-20, може се сагледати у односу на коначну процену која означава да ли је и до каквих промена дошло код осуђених. Најучесталије промене и побољшања стања настале су код експерименталне групе, након примене GLM третмана, а потом у другој контролној групи (CG2) уз уобичајени затворски третман.

Урађене су и анализе разлика ризика рецидивизма на почетном и завршном мерењу OASys инструмента. Примењен је т-тест за зависне узорке и уочено је да је само код експерименталне групе, према којој је примењен GLM програм, дошло до статистички значајне разлике у смислу смањења скорa. Статистички значајно, смањено се скор само код EG мерен OASys инструментом ($t = 2,690$; $df = 29$; $p < 0,05$).

Хипотеза 3: Осуђени за сексуална кривична дела према којима је примењен специјализовани пенални третман имају нижи ризик рецидивизма за сексуална кривична

дела од извршилаца сексуалних кривичних дела према којима је примењен третман управљања агесијом – је **потврђена**.

Анализа укупних промена након спроведених третмана, посматраних кроз погоршање, стагнацију, ублажавање или одсуство ризичних фактора на SVR-20, може се сагледати у односу на коначну процену која означава да ли је и до каквих промена дошло код осуђених. Најчесталије промене у виду побољшања стања настале су код експерименталне групе, након примене GLM третмана. Најмање промене забележене су у првој експерименталној групи у којој је спроведен третман управљања агесијом (AM). Статистички значајно смањење скорa у другој групи у односу на прву експерименталну групу није забележено ($t = -1,230$; $df = 19$; $p < 0,05$). Примењен је т-тест за зависне узорке и уочено је да је само код експерименталне групе, према којој је примењен GLM програм, дошло до статистички значајне разлике у смислу смањења скорa ризика рецидивизма.

Хипотеза 4: Примена специјализованог пеналног третмана према осуђеним извршиоцима сексуалних кривичних дела утиче на редукцију дисциплинских преступа за време извршења казне затвора - **није потврђена**.

У циљу тестирања разлика у дисциплинским преступима у два временска периода (пре третмана и након третмана) између три групе осуђених, примењена је комбинована анализа варијансе у којој је непоновљени фактор била припадност једној од група, а поновљени фактор је био период бележења (пре и након третмана). Резултати показују да нема значајних разлика у броју дисциплинских преступа ($F(2,97) = 2,41$; $p = 0,095$), нити је значајна интеракција између припадности групи и дисциплинских преступа у два периода тестирања ($F(4,97) = 0,62$; $p = 0,651$). Резултати нису статистички значајни ни након дихотомизирања варијабли ($\chi^2(2) = 1,44$; $p = 0,486$). Овакав резултат кандидаткиња интерпретира чињеницом да су осуђени сексуални преступници генерално коректни током извршења казне затвора. Такође, припадају најмање омиљеној групи осуђених и труде се да током извршења казне своје понашање ускладе са Законом и Правилником о кућном реду. Осуђени сексуални преступници се коректније понашају према другим осуђенима, службеницима Завода, а забележено је и веће залагање на раду.

Компарација резултата истраживања је заснована на интерпретацији истраживачких резултата у односу на постављене циљеве и хипотезе. Добијени резултати су интерпретирани анализом једног броја референци, углавном страних аутора, којима се потврђују добијени резултати, али и оних аутора, који због разлике у методолошком дизајну, добијају унеколико другачије резултате.

У поглављу **Закључак** кандидаткиња врши кратку рекапиталацију најзначајнијих делова теоријског дела рада и добијених резултата након извршеног експерименталног истраживања у складу са постављеним хипотезама. Доказане су претпоставке да се применом специјализованих пеналних третмана према осуђеним може очекивати редукција ризика рецидивизма осуђених за сексуална кривична дела.

У **Литератури** је наведен списак од 328 референци који упућује на темељно познавање релевантних извора научних информација у области примене третмана према сексуалним преступницима током извршења казне затвора.

Прилози садрже биографију кандидата; изјаву о ауторству; изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада као и изјаву о коришћењу.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Кандидаткиња је, у оквиру рада на докторској дисертацији, објавила више радова од којих су: један рад у монографији међународног значаја, један рад у тематском часопису националног значаја и један рад у зборнику саопштења са међународног скупа:

1. Zeleskov-Djoric, J., Batricevic, A., & Kuzmanovic, M. (2014). Probation in Europe - Serbia. In I. Durnescu, & A.V. Kalmthout (Ed.), *Probation in Europe* (pp. 14-44). The Netherlands: Confederation of European Probation. (M-13)
2. Кузмановић, М. (2013). Рана виктимизација као социјални фактор сексуалне делинквенције. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 32(1), 177-192. (M-52)
3. Кузмановић, М. (2014). Примена корективног третмана у Казнено-поправном заводу у Сремској Митровици. Међународна конференција у Будви, 15-16.04.2014., "Усмјереност затвора ка заједници-спрјечавање злостављања у затворима кроз реформу система рехабилитације и ресоцијализације", (31-39). Будва, Црна Гора. Јувентас (M-33)

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу остварених циљева истраживања и резултата тестирања хипотеза кандидаткиња доноси следеће закључке:

1. На основу резултата добијених применом инструмента OASys, специјализовани пенални третман утиче на редукцију ризика рецидивизма код осуђених због извршених сексуалних кривичних дела и утиче на редукцију ризика општег криминалног рецидивизма.
2. На основу резултата добијених применом инструмента SVR-20, осуђени за сексуална кривична дела према којима је примењен специјализовани пенални третман имају нижи ризик рецидивизма за сексуална кривична дела од извршилаца сексуалних кривичних дела према којима је примењен општи пенални третман.
3. Осуђени за сексуална кривична дела према којима је примењен специјализовани пенални третман имају нижи ризик рецидивизма за сексуална кривична дела од извршилаца сексуалних кривичних дела према којима је примењен третман управљања агресијом. Резултати добијени након спроведеног специјализованог пеналног третмана, посматрани кроз погоршање, стагнацију, ублажавање или одсуство ризичних фактора на SVR-20, може се сагледати у односу на коначну процену која означава да ли је и до каквих промена дошло код осуђених. Најчесталије промене у виду побољшања стања настале су код експерименталне групе, након примене GLM третмана. Најмање промене забележне су у првој експерименталној групи у којој је спроведен третман управљања агресијом (AM).
4. Примена специјализованог пеналног третмана према осуђеним извршиоцима сексуалних кривичних дела не утиче на редукцију дисциплинских преступа за време извршења казне затвора. У циљу тестирања разлика у дисциплинским преступима у два временска периода (пре третмана и након третмана) између три групе осуђених, примењена је комбинована анализа варијансе у којој је непоновљени фактор била припадност једној од група, а поновљени фактор је био период бележења (пре и након третмана). Резултати показују да нема значајних разлика у броју дисциплинских преступа ($F(2,97) = 2,41; p = 0,095$), нити је значајна интеракција између припадности групи и дисциплинских преступа у два периода тестирања ($F(4,97) = 0,62; p = 0,651$). Резултати нису статистички значајни ни након дихотомизирања варијабли ($\chi^2(2) = 1,44; p = 0,486$).

Упоредна анализа резултата кандидата са резултатима литературе

На основу резултата добијених применом Систем процене преступника (Offender Assessment System-OASys) и Професионалног водича за процену ризика сексуалног насиља, Ризик од сексуалног насиља-20, (Sexual Violence Risk, SVR-20), можемо се закључити да примена специјализованог пеналног третмана утиче на редукцију ризика рецидивизма.

На постојање корелације између примене специјализованог пеналног третмана и смњења степена ризика упућују и Ретенбергер и сарадници (Rettenberger, Boer & Eher, 2011)

уједно указујући на постојање веза између третмана и рецидивизма. Наведени резултати подударају се са резултатима бројних истраживања који потврђују да специјализовани пенални третман за сексуалне делинквенте утиче на смањење ризика рецидивизма (Barbaree, Langton, Blanchard & Boer, 2008; Boer, 2013; Hall, 1995; Hanson et al., 2002; Gallagher et al., 1999; Lösel & Schmucker, 2005; према Hanson et al., 2009; Rettenberger, Hucker, Boer & Eher, 2009; Rettenberger, Boer & Eher, 2011; Willis et al., 2013).

У истраживању кандидаткиње, у раду са сексуалним преступницима примењен је модел „Добар животни план“. Поређењем истраживања кандидаткиње са истраживањем које су извршили Вилис, Прескот и Јејтс (2013) у ком је коришћен модел Добар животни план, третман сексуалних делинквената се фокусира на помоћ појединцима за постизање важних и вреднованих животних циљева на про-социјалан, не-штетан начин. Модел се фокусира само на оне активности и понашања у којима се осуђени могу ангажовати и активно учествовати у остваривању важних животних циљева. Као приступ у третману сексуалних преступника, овај модел пружа почетну подршку, с обзиром да је утврђено да су добри конструкти живота различито повезани са карактеристикама преступника (Willis, Prescott & Yates, 2013).

Већина питања везаних за животну средину, разматрана је применом Професионалног водича за процену ризика сексуалног насиља, SVR-20 (Boer et al, 1997). У инструменту за мерење сексуалног насиља SVR-20, реални планови укључују експлицитне, стабилне и разумне намере извршиоца да живи у заједници. Сагледавају се подржавајући односи, запошљавање, место пребивалишта (смештаја), здравствена заштита и усаглашеност са условима надзора (код програма заснованих на третману у заједници). Боер (2013) истиче у да како извршилац развија планове да се ангажује у својој садашњој или некој другој заједници, фокус се ставља на заштиту друштвене средине за коју се определио извршилац да у њој настави са животом (Boer, 2013). Елиминација поновног вршења сексуалног кривичног дела добро се уклапа са општим моделом GLM.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања су приказани табеларно, уз одговарајуће коментаре. Добијени резултати су изложени тако да структура текста одговара прегледу научних истраживања изложених у теоријском делу рада, а у складу је са постављеним циљевима и хипотезама истраживања. Најпре су приказани резултати дескриптивне статистике, по процењиваним областима и функцијама, а затим су изложени резултати тестирања хипотеза.

Кандидаткиња даје веродостојна објашњења добијених резултата, поредећи сопствене налазе са резултатима других аутора. Руководећи се принципима објективног закључивања, кандидаткиња наводи и резултате оних истраживачких пројеката који не поткрепљују добијене налазе, уз релевантна тумачења уочене дискрепанце.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација „Утицај специјализованог пеналног третмана на редукуцију ризика рецидивизма код сексуалних делинквената“ кандидаткиње мр Марије Кузмановић, представља јединствено истраживање на нашим просторима, будући да у нашој средини до сада није испитиван утицај специјализованог пеналног третмана над сексуалним деликвентима у циљу редукуције ризика рецидивизма.

У теоријском делу рада кандидаткања даје темељну анализу о сексуалној делинквенцији. Синтетизована су савремена сазнања о сексуалној преваленцији, примени специјализованих третмана, резултатима примене специјализованих пеналних програма и инструментима за процену ризика рецидивизма код сексуалних делинквената.

Методолошки дизајн је у складу је са предложеним истраживачким пројектом. Узорак је формиран тако да се, применом одговарајућих статистичких процедура, може доћи до релевантних закључака. У истраживању су коришћени инструменти добрих психометријских карактеристика. Први пут је у нашој средини коришћен је Професионални водича за процену ризика сексуалног насиља-Ризик сексуалног насиља-20 (Sexual Violence Risk, SVR-20) као један од инструмената за процену рецидивизма сексуалног насилног понашања. Пажљиво је контролисан утицај варијабли које би могле да утичу на добијене резултате. Истраживачки резултати су приказани на систематичан и прегледан начин. Интерпретација добијених резултата заснована је на темељном изучавању релевантних научних извора. Дискусија је писана разумљивим и јасним језиком тако да је целокупан текст дискусије једноставан за праћење.

Х ПРЕДЛОГ

Комисија констатује да је остварен циљ истраживања и да докторска дисертација представља самостално урађено, оригинално научно дело. На основу свега изложеног, а имајући у виду квалитет, значај, остварене резултате и научни допринос докторске дисертације „Утицај специјализованог пеналног третмана на редукцију ризика рецидивизма код сексуалних делинквената“ кандидаткиње мр Марије Кузмановић, Комисија са задовољством предлаже Већу за мастер специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију да прихвати извештај о оцени урађене докторске дисертације и да га упути у даљу процедуру.

У Београду, 17. 04. 2018.

КОМИСИЈА

Проф. др Горан Јованић, ванредни професор,
Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Проф. др Весна Жунјић-Павловић, редовни професор,
Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Проф. др Снежана Соковић, редовни професор,
Универзитет у Крагујевцу
Правни факултет